

Hónapló

Dalos György

Centenárium, üzemi koszt

Berlin, 2019. január 15.

Centenáriumok korát éljük, úgy is mondhatnám, mindennek száz éve, lassan mi magunknak is. Számszítikánkat a politika leköveti, beépíti saját kommunikációs rendszerébe. Történelmi eseményeket és személyiségeket naptári pontossággal már-már kényszeresen értékelnek vagy újraértékelnek. Itt éppen Rosa Luxemburg halálának kerek évfordulója ad alkalmat közös szellemidézésre. Nem akármilyen haláleset volt az: Németország Kommunista Pártjának alapítóját, harcostársával, Karl Liebknechtel együtt egy katonai kommandó foglyul ejtette, brutálisan meggyilkolta, és holttestüket a Landwehr-csatornába dobta. A gyilkosság technikája – autós rablás, majd félig agyonverés, félig agyonlövés a városon kívül – iskolát teremtett: egy évvel később ugyanígy végeztek a magyar különítményesek Somogyi Bélával és Bacsó Bélával, a *Népszava* szerkesztőivel, 1924-ben pedig az olasz feketeingesek Giacomo Matteotti szocialista pártfőttkárral. A két utóbbi gyilkosság kapcsán felmerült a gyanú, hogy Horthynak, illetőleg a Ducénak legalábbis közvetett felbujtói szerepe lehetett bennük. Bizonyíték a dolgok természeténél fogva nem került elő. A berlini öldöklés hátteréről többet tudunk. A monarchia összeomlása után a baloldali Független Szociáldemokrata Párt és szélsőbaloldali Spartacus Szövetség szocialista jövőt szánt Németországnak, és ehhez elsősorban a tűzoltó szerepét játszó rendpárti, régi szociáldemokraták ideiglenes kormányát kívánták megdönteni. A Spartacus – 1919 elejétől Kommunista Párt néven – Karl Liebknecht és a börtönéből éppen kiszabadult Rosa Luxemburg vezetésével 1919 januárjában felkelést szervezett, ám az néhány napos véres utcai harcok után összeomlott. A hatalmában fenyegetett szocdem kormány ekkor a hadseregre, az meg a különítményekre bízta a rend helyreállítását, és ennek része volt a bestiális tett, amelyért maga Gustav Noske, a párt által kinevezett belügyminiszter vállalta az erkölcsi felelősséget, mondván: „Valakinek el kellett játszani a véreb szerepét.” Rövidre fogva: a beháború a német munkásmozgalom három irányzata között folyt a mindhármat egyként gyűlölő katonai kaszt segédletével. Ez történt száz évvel ezelőtt. Az akkori áldozatok közül legélesebben Rosa Luxemburg arcéle maradt meg a közemlékezetben. A lengyel-zsidó származású forradalmár szinte tökéletesen alkalmas volt rá, hogy a kommunizmus hatásos ikonja legyen a kései utódok szemében. Csakhogy a panteonba való befogadását némely körülmény nehezítette. A „vörös Rosa” ugyanis börtöncellájából, amelybe háborúellenes fellépése miatt került, szorosan követte az orosz

forradalom eseményeit, és alapos bírálatban részesítette a bolsevik hatalomátvételt, főleg a többpárti дума erőszakos felosztatását, a kezdődő vörös terrort és a szabad sajtó felszámolását. Tanulmányában alapelveként szögezte le, hogy „a szabadság a másként gondolkodók szabadságát” is jelenti. Ez az eretnek felfogás mit sem változtatott azon, hogy haláláig kitartott a szocialista utópia mellett, és a tanácshatalmat összeegyeztethetőnek vélte a parlamenti demokráciával. Hogy ezt miként gondolta, azt korai és tragikus halála miatt már nem állt módjában kifejtteni. A húszas évek nyugat-európai kommunistái között még sok híve akadt, akik nem orosz minta szerint képzelték a szocializmust, és főleg függetlenek akartak maradni a moszkvai központ parancsaitól. Ezeket a Kommunista Internacionálé „luxemburgista” elhajlókként bélyegezte meg, és sorra-rendre kirekesztette a mozgalomból. Sztálin Rosa Luxemburg örökségét támadva jutott el ahhoz a kárhozatos téziséhez, miszerint a baloldali szociáldemokraták veszélyesebbek a „szociálfasisztának” minősített jobboldaliaknál, mert áforradalmi magatartásukkal megtévesztik a proletariátust. A német baloldal megosztottsága ezzel visszavonhatatlan volt, és megkönnyítette a náci hatalomátvételt.

Rosa Luxemburg, mint kritikus szellem, az NDK vezető pártjának sem kellett – mártírként viszont őt és Liebknechtet is államilag kötelező tisztelet övezte. Minden év januárjában gyászmenet indult a friedrichsfeldei Szocialisták Temetője irányába, hogy lerója kegyeletét a két pártalapító előtt. Ugyanakkor *Az orosz forradalom bírálata* évtizedekig tabunak számított, és csak 1976-ben jelenhetett meg, mintegy ingyencéggként elbújítva az *Összes Művek* hatkötetes kiadásában. Wolff Biermann, a politikai dalköltőt abban az évben engedték ki először az NSZK-ba turnéra, és ez eleinte a liberalizálódás kedvező előjelének számított. Kölnben Biermann, hatalmas közönség előtt, két strófa között gitárt pengetve, melodramatikusan idézte a nevezetes luxemburgi bekezdést: „Általános választások, korlátlan sajtó- és gyülekezési szabadság, szabad véleménynyilvánítás nélkül elhal az élet minden nyilvános intézményben, látszatlátté válik, amelyben a bürokrácia az egyedüli tevékeny elem. A közélet lassanként elszenderül, néhány tucat pártvezér dirigál. Időről időre gyűlésekre mozgósítják a munkásság elitjét, hogy az megtapsolja a vezérek beszédeit. Alapjában tehát klikk-rendszerrel van szó, amely kétségtelenül diktatúra, de nem a proletariátus, hanem maroknyi politikus diktatúrája.” Másnap Kelet-Berlinben az eretnek kommunistát megfosztották NDK-állampolgárságától. Jó sorsom úgy hozta, hogy azokban a napokban magam is Nyugat-Németországban tartózkodtam harmincnapos turistaként, és a Biermann-nal történtek igen csak felzaklattak. Kommunistának éppen már nem neveztem volna magam, de valami esélyt még adtam a szocializmus és az emberi jogok randevújának, vagy mint az énekes nevezte, „Rosa vörös demokráciájának”. Voltaképpen ez az epizód terelt engem az akkoriban kialakuló demokratikus ellenzék felé. S mi ad isten, hazatérvén kiadói szerződés fogadott: Luxemburg hétszáz oldalas könyvét, *A tőkefelhalmozást* bízták szerény fordítói képességemre és szorgalmamra. Ortodox marxista értekezés volt,

tekintélytisztelet nélküli, Marxszal is polemizáló, szövevényes, bonyolult nyelvezetű, csillogó intellektusra valló mű – kis híján belerokkantam. Jó tíz évvel később kelet-berlini ellenzéki barátaim csatlakoztak a szokásos Liebknecht–Luxemburg-gyászmenethez, házi készítésű molinókkal, rajtuk Luxemburg szlogenjével: „A szabadság mindig a más-ként gondolkodók szabadsága is”, valamint az addig kiebrudaltak, bebörtönöztek és betiltottak fényképével. A Stasi hetven személyt vett őrizte, s egy magas rangú apparatcsik „szentségtörésnek” nevezte az akciót. Most pedig – ezt látom az esti tévéadásban – a friedrichsfeldi Szocialista Temetőben igencsak vegyes gyülekezet emlékszik kezében vörös szegfűvel a két áldozatra: ott van a volt rendszer prominenciája, Egon Krenzcel, az utolsó pártfőttkárral az élén, mögöttük a Stasi és a keletnémet Néphadsereg és Határőrség hagyományörző egyesülete, jelen van természetesen a Balpárt Sarah Wagenknechttel és Oscar Lafontaine-nel, és vannak spontán emlékezők, valaki az egykori ellenzékiek és politikai foglyok közül is. Többen két szegfűvel érkeznek, egyiket a kommunista vértanúk emlékművén hagyják, a másikat, Ulbricht és Pieck sírja mellett elhaladva, a „sztálinizmus áldozatainak” emléktáblájánál teszik le. Bizarrr látvány, annyi szent, de van benne valami vigasztaló: egyik fél sem követeli az emlékművek áthelyezését, mondjuk, abból a szépészeti megfontolásból, hogy Friedrichsfeldén az 1913-as állapotokat állítsák helyre.

*

75

Egyszer voltam a Gundelben. 1999 nyarán egy német tévéstáb forgatott Pesten a frankfurti könyvvásár magyar díszvendégségének előkészületei közepette, mint a projekt kurátora szerepeltem. Búcsúzásképpen hívtak meg, talán vágóképnek is kellett nekik a legendás vendéglátóipari egység. Forró nyár volt, rövid ujjú ingben érkeztem a helyszínre, ahol nyomban felvilágosítottak, hogy fehér ing, zakó és nyakkendő nélkül nincs belépés. Viszont felajánlották, hogy ezeket a textíliákat béreljem ki a ruhatárban. A németek állták a költséget, így azután nem egészen méretarányos, de az alkalomhoz méltó öltözékben ülhettem asztalhoz. Amit fogyasztottam, nyilván méregdrága volt, de egyetlen fogásra sem emlékszem, amiért önszántamból még egyszer ellátogattam volna a Városliget gasztronómiai ékességébe. Az akkori lakhelyemhez közeli Thököly étteremben viszont polgári áron elsőrangú brassói aprópecsenyében résztettek. Mindez arról jutott eszembe, hogy kormányunk a várbeli karmelita kolostorba költözve éttermet is nyitattott magának, mégpedig az állítólag idevágó pályázatot megnyerő Gundel védnöksége alatt. Az étlapon feltüntetett árak azonban egy menza vagy egy közönséges vállalati étkezde szintjén mozognak, és a választék is elég szerény. Az új létesítmény sokakat felháborított. Egyfelől azt rótták fel az ott étkezőknek, hogy magas jövedelmük ellenére ráfanyalodnak erre a csaknem ingyenes konyhára. Másfelől a patinás céget azzal gyanúsították, hogy az olcsó árkalkulációért valami más, busás állami megrendeléssel remélik kárpótolni magukat. Noha

értettem ezeket a nyilvános megszólalásokat, valami fenntartás mégis maradt bennem, és értelmezési gondjaim is támadtak az ügy kapcsán. Őszintén megvallom: hogy mit és mennyiért falatoznak a kormányférfiak és -nők, ez engem, hogy egy kossuthi kifejezéssel éljek, csak közepesen érdekel. Ha más bajom nincs velük, tőlem akár degeszre tömhetik magukat, és ebből a szempontból mindegy, hogy drágán vagy olcsón elégitik ki zsigeri vágyaikat. Persze tudom, hogy erre a megfontolásra figyelmeztető ujjak százai emelkednek fel „az adófizetők pénzére” hivatkozva, ám erre azt mondom: egye fene, én szívesen fizetem be az adót, ha demokráciát, szabadságot, szociális programot támogatok vele, és csak akkor morgok, ha önkényt, elnyomást és szegénységet támogatok a NAV csatornáin keresztül. A másik dolog az, hogy szerintem a Gundel ez esetben nem okvetlenül valami zsíros bizniszre kacsingat a szerény éteklappal, hanem inkább valami udvari szállítói dicsőségre vágyik. A békebeli monarchiában a kisebb-nagyobb vállalkozások hevesen versengtek legalább egyszeri, a Hofburgból érkező megbízásért, hiszen elég volt egy Bösendorfer zongorát felhangolni, vagy néhány láda pezsgót küldeni Schönbrunn-nak egy bálra, máris feltüntethették cégérükön, hogy „császári és királyi udvari szállítók”, ami eo ipso magas színvonalat sejtetett, mint a reálisan létező szocializmusban a „Kiváló Áruk Fóruma” jelzés. Szerintem ez a tényleges összefüggés: a Gundel pedig csak aleset. A kormány ugyanis igen sok efféle ügyféllel dolgozik, és ezek nem csupán csülkös bablevest és somlói galuskát szállítanak jutányosan az udvarnak, hanem mindenkori profiljuk szerint tévéhíradót, kulturális témájú cikksorozatot, könnygázt és Soros-plakátot is. Mindez pedig ártól függetlenül a gépezet része, anyagi, szellemi, üzemi koszt. A koszt tőlem lehet akár jó minőségű is, az üzemmel van bajom.

Lágh Júlia

Nálatok vannak-e állatok?

A lányunokám a színiiskolában azt a feladatot kapta a téli szünetre, hogy készítsen valakivel, bárkivel, egy húszperces interjút a félelemről. Faggassa ki, mitől félt kisgyerekkorában, és mitől fél most, mitől fél személyes bajjában, és mitől úgy általában. Aztán majd a tanfolyamon kiemelnek egy-egy részletet az interjúkból, és eltáncolják vagy pantomim-előadás formájában eljátsszák.

A konyhaasztalnál ültünk Eszterrel, a macska a fűtőtesten elnyújtózva, meredten bámult ki az ablakon, egy varjú éppen csipegette a terasz kőkorlátján a hús-, zsír- és íncafatokat, amelyeket főzéskor az ég vad madarainak szoktam kitenni. Itt a hatodik emeleten a háztetők fölött főként a varjak repkednek, megszerettem őket, pedig csúnyák – vagy tán éppen ezért. A macskában semmilyen vadászösztön nem ébred föl láttukra, nem csodálom; aligha

tekinthetők ehető kismadárkáknak, a méretet illetően körülbelül akkorák, mint a cicám. De a konyhából nézve a biztonságos ablaküvegen át elszórakoztatja őt a látványuk.

Mesélem Eszternek, hogy valahol azt olvastam, békés madarakból is gyilkosok lettek a klímaváltozás hatására. A széncinegék – széncinkéknek is mondják őket – újabban nekitámadnak más madaroknak, nevezetesen a kormos légykapóknak, amelyek afrikai teelésükből a melegedés miatt hamarabb érkeznek meg Európába. Ezzel viszont megzavarják a honi széncinegék szaporodási ciklusát, amiért is emezek jól nekik mennek, megölik őket, és kicsipegetik az agyukat. Ki bizony. Riasztóan kannibál szokás, mondanánk, ha antropomorfizálnánk, de nem tesszük, már megtanultuk, hogy ez nem helyes.

A széncinegék a telet is itthon töltvén mindent esznek, amit találnak, pókot, szöcskét, százlábút, hernyót, hangyát, legyet, tücsköt-bogarat, úgyhogy nem kell csodálkozni azon, ha a kormos légykapók agyacskját is ízlelgetik. A figyelemre méltó csak annyi a történetben, hogy a széncinke nem ragadozó, mégis megöli madártársait. Úgy tűnik, önvédelemből, pontosabban a tojásai vagy fiókái védelmében – ámbár néhány rövid perc keresgélés elég volt, hogy rábukkanjak egy 2013-ban készült videóra, amelyen egy széncinege zsezsét zsákmányol: szétveri a fejét, és annak is megeszi az agyát. (A zsezsé hazánkban szórványos téli vendég, megnéztem a madártani egyesület honlapján.) Nocsak. Megint madáragyat lakmározik a széncinke. Madár madárnak farkasa, ha szabad ilyet mondani.

A varjú a kőpárkányon már bekapta a húsfoszlányokat, és átrepült a szomszéd háztetőre, a cica is megunt a nézelődést, és bevonult a szobába, mi pedig Eszterrel folytattuk a beszélgetést a félelemről. Maradjunk az állatoknál. De nem az állatoktól félünk, hanem az állatokat féltjük. Mindenféle adatot lehet látni, hallani, egyik félelmetesebb, mint a másik, hogy milyen arányban pusztulnak ki bolygónkról az állatok. (Eszter: Hogyhogy még mindig nem érti mindenki, hogy ez az egyetlen otthonunk, a Föld?!) Az elmúlt ötszáz év alatt nyolcvan emlősfaj pusztult ki. Az elmúlt ötven év alatt az emlősök, hüllők és halak hatvan százalékát kiirtotta az ember. Más megközelítésben: amióta ember él a Földön, az emlősök 83 százalékát elpusztította. Egyrészt természetes élőhelyeik elrablásával, ezekből ugyanis mezőgazdasági terület lett, vagy más, embert kiszolgáló tevékenység helyszíne, másrészt azzal, hogy egyszerűen csak leölték az állatokat a húsuplért.

Most már persze vigyázunk, azaz – már aki.

Gyakran hallunk újabban a napi hírekben a barnamedvék Kárpátokban történő felbukkanásairól, a falvak lakói félnek, és a kilövésüket követelik, az állat- és természetvédők tiltakoznak. A Kárpát-medencében a fő gond az édesvízi fajok pusztulása: az egyre csak épülő gátak, duzzasztók és a folyómedrek kotrása miatt az 1970-es évek óta harmadával csökkent a vízi populáció.

Az ibériai hiúztól az óriás bambuszmakiig sokféle kihalt vagy súlyosan veszélyeztetett állatról lehetne beszélünk, de most csak kettőt emelünk ki, leginkább különlegességük okán. Az izraeli feketebékát, más néven palesz-

tin békát az 1940-es évek elején fedezték fel az észak-izraeli Hula-völgyben, azonnal besorolták rendszertanilag, de mielőtt alaposabban tanulmányozhatták volna, már el is tűnt, miután megkezdődött a malária elleni küzdelem, és a völgy mocsaras területeit az ötvenes években lecsapolták. A fekete-békának több évtizeden át olyannyira nyomát sem látták, hogy a kétélűek között elsőként 1996-ban kihaltnak nyilvánította a Természetvédelmi Világszövetség. Aztán egyszer csak, láss csodát, néhány éve újra fölbukkant egy-két élő példány. Kellő tanulmányozás után a szakemberek megállapították, hogy a korábbi rendszertani besorolás téves volt, és az izraeli feketebéka egy olyan nembe – a Latonia nevűbe – tartozik, amely a történelem előtti időkben élt Európa területén, és ma kizárólag fossziliákból ismert. Micsoda időutazás! Egy ősi nem egyetlen képviselője itt él velünk! És veszélyeztetett, úgyhogy nagyon vigyáznunk kell rá.

A másik példám még különösebb. A mexikói axolotl képes néhány hét alatt újránöveszteni elvesztett végtagjait, szívének, agyának megsérült részeivel is képes ezt megtenni. Kopoltyúval lélegzik, de ha kiszárad a tó, ahol él, akkor át tud térni a tüdővel való lélegzésre. Mexikóváros közelében él, csatornában és tavakban, de a szennyezés, a túlhalászás és a táplálékhiány miatt erősen veszélyeztetett. Kedvelt laboratóriumi kísérleti állat, kutatják a tudósok, hogyan hasznosíthatnák az emberi gyógyászatban azt a fantasztikus képességét, ahogyan önmagát gyógyítja. Azték neve, axolotl, vízi kutyát jelent, forrásaim mind kiemelik, hogy Xolotl a halál és újjászületés kutya alakú azték istene.

78

Nagyon viccesen néz ki, tisztára olyan, mint egy science fiction rajzfilmhős. Széles és lapos fején messze ülnek egymástól a fura szemei, ugyanis nincs szemhéja. Teljes fejszélességben húzódó, hosszú szája olyan, mintha mindig mosolyogna. Fejét kétoldalt három-három puha, hajlított hajkefeforma díszíti vízi hajkorona gyanánt. Lábai rövidek, erősek, ujjai hosszúak és vékonyak. Sikeres plüssállatkát lehetne készíteni róla, ha modellt állna nekünk. Sajnos nemcsak a természeti körülményei miatt veszélyeztetett, hanem azért is, mert elfogják, és viszik a laboratóriumokba tudós kutatásra.

Ugyancsak tudományos-fantasztikus vagy talán inkább egy horrorfilm hőse lehetne az a hatlábú mutáns, aki szűznemzéssel szaporítja önmagát, egy németországi akváriumából kiindulva szédületes sebességgel elárasztja önnön klónjaival az egész világot, tönkretéve az ökoszisztémát és fenyegetve a helyi fajokat.

Mert ha kihalásra ítélt állatokról beszélünk, akkor ne hallgassuk el azt az egyetlenegyét, amely viszont klímaváltozással, terjeszkedő civilizációval, emberi mohósággal és más fenyegető vészekkel könnyedén dacolva húsz év alatt meghódította a Földet. Ez a páncélja mintázatáról márványráknak nevezett jószág három évtizeddel ezelőtt még nem létezett, de ma él és virul, és főleg megállíthatatlanul szaporodik, hím nélkül, önnemzéssel, egyelőre még csak Európában (Magyarországon is), az Egyesült Államokban, Japánban és Madagaszkáron. Ebben a szigetországban alig több mint tíz éve jelent meg, ma már milliósámmra élnek itt a tökéletesen egyforma, kizárólag nőnemű egyedek, nem kis gondot okozva az őshonos rákoknak. Az Európai

Unióban egyébként már tiltják az árusítását, de Észak-Amerikában még jelen van a piacon.

Nem akarok belemélyedni a szaporodásbiológia rejtelseibe, nem is értek hozzá, a témáról csak annyit, hogy egy floridai folyó mellékágában egy őshonos rákfajta valamiért (ez a nagy kérdés, hogy miért, de erre senki nem tudja a választ, pedig ez talán megoldaná minden gondunkat) néhány évtizede a szokásos két kromoszóma helyett hárommal született: két női és egy férfi kromoszómával. A lény ezáltal képes lett az ivarmentes szaporodásra: két női kromoszómáját továbbadva önmagát klónozza. És tojta tucattal, sőt százával a tojásokat, amelyek mind további szaporodásra képes egyedeket hordoztak.

Fogalmam sincs, hol tart a világszerte megállíthatatlan sebességgel szaporodó márványrások létszáma. Nem szeretek erre gondolni, menthetetlenül egy B kategóriás horrorfilm képei jönnek elő, pedig ha véletlenül ilyenre kattintok a tévén, nyomban továbbállok. De most a valóságról van szó.

Próbáltam kicsit utánanézni az állatok nemi szokásainak, hamar belebotlottam a francia Fleur Daugey etológus és tudományos újságíró magyarázatába arról, hogy a homoszexualitás az állatvilágban „tökéletesen normális és természetes magatartás”. Idézi a szürke delfineket, körükben gyakori a hím homoszexualitás, előfordul, hogy a hím párok együtt maradnak életük végéig. Számos formája létezik az állati homoszexualitásnak, vannak a simogatások, összedörgölözések, és vannak egyenesen koituszok is hímeknél és nőtényeknél egyaránt. Élnek egynemű párok együtt nevelve az utódokat. Az ausztrál fekete gólyák például begyűjtik az eltűnt szülők után maradt elhagyott tojásokat, a homoszexuális pár költi ki a tojásokat, és neveli föl a kicsiket. Azok jól is vannak tartva, mivel a hímek feladata a terület ellenőrzése, tehát két hímnél sokkal nagyobb területe, ahonnan a táplálékot beszerezheti, így több jut a kicsiknek, mint ha egy hím meg egy nőtény gondoskodna róluk.

Fleur Daugey nem ismeretlen a hazai közönség előtt sem, olvasható magyarul *A növények szerelmi élete* című igen érdekes, tabudöntőgető ismeretterjesztő könyve. Nem kevésbé döntőgeti a tabukat az állati homoszexualitást illetően, amelyet már az ókorban észleltek, sokáig mégis tabu maradt. Gadeau de Kerville francia zoológus (1858–1940) például a cserebogarak homoszexualitását tanulmányozva látta, hogy a hímek kopuláltak egymással akkor is, amikor a közelben voltak a nőtények, tehát nem a kényszer vagy a hiány vezette őket, ami az akkori tudományos közeg véleménye volt. De ezt az ízlés szerint választott homoszexualitást, ahogyan Kerville nevezte, sokáig botrányosnak tekintették. Vannak, akik még ma is annak tartják. Ami érdekes, hogy az állatvilágban nincs nagy különbség a hetero-, homo- és a biszexualitás között. Lényegében legtöbbször biszexuálisak, csinálják ezt is, azt is. Van kifejezetten csak heteroszexualitás, de ez elég ritka. Az állatvilágban a szexualitás különlegesen sokféle, és azt hiszem, ez az, ami lehetővé teszi, hogy az élet fennmaradjon a Földön. Ezt fontos megérteni, hangsúlyozza Fleur Daugey.